

УДК: 598.261.7.591.574.2.

В. О. Яненко, Л. В. Горобець, ННЦ "Інститут біології"
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, baggir@gmail.com
О. Л. Кратюк, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

СУЧАСНИЙ СТАН ОХОРОНИ ПОПУЛЯЦІЙ ПЕРЕПЕЛА (*COTURNIX COTURNIX L.*) У ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНІЙ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

*Вперше проведено аналіз сучасного стану охорони перепела (*Coturnix coturnix L.*) на територіях природно-заповідної мережі України. Дані території є основним місцем де заборонене полювання на даний вид. Загальна площа охоронних територій де перебуває перепел складає 942896 га. Незважаючи на велику кількість установ ПЗФ на території яких перепел має охоронний статус, від загальної кількості територій вони становлять лише 0,9%, що є недостатнім для території України.*

Ключові слова: перепел, популяції, охорона, природно-заповідна мережа.

З кожним роком все більша кількість видів птахів потребує охорони. Не став винятком і перепел, щільність та чисельність якого на різних територіях скорочується. На сьогоднішній день даний вид занесений до списків двох міжнародних природоохоронних конвенцій: Бернська (список III, вид, що потребує охорони) та Боннська (CMS) (список II, вид, що має несприятливий статус і для збереження якого необхідне міжнародне співробітництво). Також перепел включений до списків трьох міжнародних природоохоронних програм щодо охорони та збереження птахів Європи: Європейський список птахів із статусом загрози ETS (European Threat Status) – вид, що "виснажений", чисельність популяції якого зазнала значних скорочень протягом 1970-1990 років і досі не відновилася; список Європейських видів птахів (Species of European Conservation Concern – SPEC) – вид має несприятливий статус (SPEC 3); Директива ради Європейського союзу про охорону диких птахів та середовища їх існування (EU Council Directive on the Conservation of Wild Birds). Перепел включений до списку II, де наведено перелік країн, в яких дозволено фіксувати полювання на даний вид (Яненко, 2009). В країнах, що не входять до Євросоюзу, діє програма збереження важливих територій існування птахів (IBA), яку здійснює міжнародна організація охорони птахів BirdLife International. Так, для України IBA території де чисельність перепела низька, є наступними: у Львівській області – болото Чорновини (площа території 8300 га, чисельність перепела – 330–400 ос.), в Закарпатській області – долина річки Латориця, м. Чоп (площа – 7000 га, чисельність – 100–150 ос.), в Полтавській області – долина річки Псел, с. Сари (площа – 1200 га, чисельність 100–200 ос.), в Дніпропетровській області – Самарський ліс (площа – 19920 га, чисельність складає – 60–140 ос.) (Микитюк, 1999).

Матеріали та методи. Матеріалами для даної статті слугували власні дані авторів зібрані в період 2003–2013 рр. під час експедицій та окремих польових виїздів на території природно-заповідної мережі України. Доповненнями до власних матеріалів слугували дані "Природно-заповідного фонду України: території та об'єкти загальнодержавного значення" за редакцією К.М.Ситника, 2009. В роботі були використані стандартні зоологічні методи дослідження – маршрутний та точковий методи обліку (Боголюбов, 1996; Гузій, 1997; Гулай, 1995).

Результати та їх обговорення. На даний час на всій території України немає жодного орнітологічного заказника, створеного з метою охорони перепела, незважаючи на те, що в певних регіонах його чисельність є істотно низькою. Єдиними місцями, де даний вид охороняється (заборона полювання), є території природно-заповідного фонду (ПЗФ) України: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, тощо. Проте, щоб об'єктивно оцінити масштаби охоронних територій природно-заповідного фонду де перебуває перепел, варто детально розглянути їх в різних фізико-географічних зонах країни.

Кримська гірська ландшафтна країна. На території даної ландшафтної країни перепел зустрічається в Кримському природному заповіднику. Площа охоронної зони 44175 га, проте вид зустрічається лише на територіях зі степовою та лучною рослинністю. Перепел використовує територію заповідника під час весняних та осінніх міграцій (місця передміграційних скупчень), гніздиться вид на даній території мозаїчно та в невеликій кількості. Дані території є надзвичайно важливими для птахів, тому, що найбільшого негативного

впливу зі сторони людини перепел зазнає на передміграційних скупченнях. Птахи, перед подоланням акваторій Чорного та Азовського морів, зупиняються на відпочинок, і в місцях з високою щільністю є легкою здобиччю для мисливців.

Карпатська гірська ландшафтна країна. На відміну від попередньої ландшафтної країни, площі охоронних територій в даній фізико-географічній зоні, де зустрічається перепел, є більшими (табл. 1).

Так, сумарна площа охоронних територій в Карпатській гірській ландшафтній країні сягає 64891 га. Найбі-

льші території припадають на Карпатський біосферний заповідник – 53630 га. Тут перепел обирає біотопи із сезонно зволженими луками. Даний вид постійно відзначається на гніздуванні в "Долині нарцисів", яка складає 256 га. На даній території врегульоване сінокосіння та заборонене полювання, що є надзвичайно важливим для перепела. Інші території ПЗФ де відзначається гніздування виду, зосереджені в Чернівецькій області: національний природний парк "Вижницький" та ландшафтний заказник "Кадубівська стінка".

Таблиця 1

Природоохоронні території на території Карпатської гірської ландшафтної країни

№ п/п	Область	Категорія ПЗФ	Назви територій ПЗФ	Площа об'єкту ПЗФ (га)	Наявність біотопів
1	Закарпатська	Біосферні заповідники	Карпатський	53630	зволожені луки
2	Чернівецька	Національні природні парки	Вижницький	11238	вторинні луки
3		Ландшафтні заказники	Кадубівська стінка	22,8	степова рослинність

Загальна площа охоронної території складає 11261 га. Тут перепел гніздиться на площах вторинних лук та територіях зі степовою рослинністю.

В зоні широколистяних лісів у порівнянні з попередніми зонами, кількість та площа охоронних територій зростає (табл. 2).

Таблиця 2

Природоохоронні території в зоні широколистяних лісів

№ п/п	Область	Категорія ПЗФ	Назви територій ПЗФ	Площа об'єкту ПЗФ (га)	Наявність біотопів
1	Івано-Франківська	Національні природні парки	Галицький	12159,3	лучна, лучно-степова рослинність
2	Львівська	Природні заповідники	Розточчя	2084,5	заплавні луки
3	Тернопільська	Природні заповідники	Медобори	10516,7	степова, лучно-степова рослинність
4		Ландшафтні заказники	Касперівський	818	степова рослинність
5		Ботанічні заказники	Галицький	60	степова, лучна рослинність

В даній зоні природоохоронні території представлені: національний природний парк – 1, природні заповідники – 2, ландшафтний та ботанічний заказники – 2. Загальна площа територій природно-заповідного фонду в цій зоні, де гніздиться перепел, складає 25640 га. Тут перепел для гніздування обирає біотопи в яких перева-

жає лучно-степова рослинність та ділянки зволжених та заплавних лук.

Зона мішаних лісів. Для даної зони характерна більша кількість охоронних територій сприятливих для гніздування перепела (табл. 3).

Таблиця 3

Природоохоронні території в зоні мішаних лісів

№ п/п	Область	Категорія ПЗФ	Назви територій ПЗФ	Площа об'єкту ПЗФ (га)	Наявність біотопів
1	Волинська	Природні заповідники	Черемський	2975,7	зволожені луки
2		Національні природні парки	Прип'ять-Стохід	39315,5	зволожені луки
3		Ландшафтні заказники	Згоранські озера	705,6	зволожені луки
4			Нечимне	40	лучна рослинність
5			Стохід	4420	заплавні луки
6	Рівненська	Ботанічні заказники	Вишнева гора	97	степова рослинність
7	Сумська	Національні природні парки	Гетьманський	23361,1	степова, лучна рослинність
8	Чернігівська	Національні природні парки	Мезинський	8543,9	зволожені луки
9		Ландшафтні заказники	Замглай	4428	заплавні луки
10		Ботанічні заказники	Брецький	200	заплавні луки
11			Оболонський	400	заплавні луки

Дана зона має більші охоронні площі в порівнянні з попередніми. Тут зосереджені: природний заповідник – 1, національні природні парки – 3, ландшафтні заказники – 4 та ботанічні заказники – 3. Загальна площа об'єктів ПЗФ з територіями придатними для гніздування та перебування перепела складає 84488 га. Біотопічні уподобання перепела залишаються як і в попередніх зонах без змін: зволожені та заплавні луки, ділянки із включеннями степової рослинності.

Лісостепова зона характеризується великими площами біотопів, придатних для гніздування перепела. Відповідно перепел охороняється на більшій території. Так, в зоні лісостепу розміщені наступні об'єкти ПЗФ: природні заповідники – 2, національні природні парки – 4, ландшафтні заказники – 15, загальнозоологічні заказники – 4, орнітологічний заказник – 1, ботанічний заказник – 1, регіонально ландшафтні парки – 2 та проектований регіонально ландшафтний парк – 1 (табл. 4).

Таблиця 4

Природоохоронні території в лісостеповій зоні

№ п/п	Область	Категорія ПЗФ	Назви територій ПЗФ	Площа об'єкту ПЗФ (га)	Наявність біотопів
1	Вінницька	Ландшафтні заказники	Коростовецький	370	степова, лучно-степова рослинність
2		Загально-зоологічні	Згарський	3018,7	зволожені луки
3	Київська	Ландшафтні заказники	Ржищівський	1288	остепенені луки
4			Когутівка	81	стена рослинність
5	Кіровоградська	Ландшафтні заказники	Миколаївський	133	різнотравно-типчаківі степи
6			Чорноташлицький	15	степова, лучна рослинність
7	Полтавська	Національні природні парки	Пирятинський	12028,4	зволожені, остепенені луки
8		Ландшафтні заказники	Білецьківські плавні	2980	справжні остепенені, зволожені луки
9			Вільхівщинський	1030	остепенені, зволожені луки
10			Дейманівський	622,7	справжні луки
11			Короленкова дача	79,1	заплавні луки
12			Лучківський	1620	справжні остепенені, зволожені луки
13			Нижньо-псільський	504	остепенені луки
14		Загально-зоологічні	Руський Орчик	785	остепенені луки
15		Орнітологічні заказники	Михнівський	450	заплавні луки
16		Регіонально ландшафтні парки	Диканський	11945	лучна, степова рослинність
17	Нижньо-ворсклянський		23200	лучна, степова рослинність	
18	Проектовані регіональні ландшафтні парки	Лісостеповий чорноземний	5000	лучна, степова рослинність	
19	Сумська	Природні заповідники	Український степовий	3335,68	степова, лучна рослинність
20		Національні природні парки	Гетьманський	23361,1	степова, лучна рослинність
21	Харківська	Національні природні парки	Гомільшанські ліси	3377,3	степова, лучна рослинність
22		Ботанічні заказники	Вовчанський	185	степові рослинність
23		Загально-зоологічні	Бурлуцький	326	степова рослинність
24			Катеринівський	527	цілині степи
25	Хмельницька	Національні природні парки	Подільські товтри	261316	лучно-степова, степова рослинність
26		Ландшафтні заказники	Кошарнинський	120	лучно-степова
27	Хмельницька	Ландшафтні заказники	Теребіжі	32,1	лучна рослинність
28			Товтра вербецька	9,3	степова рослинність
29	Черкаська	Природні заповідники	Канівський	2026,98	заплавні та зволожені луки
30		Ландшафтні заказники	Тарасів обрій	405	зволожені луки

Особливої уваги заслуговує проєктований регіональний ландшафтний парк (пРЛП) "Лісостеповий чорноземний" загальною площею понад 5000 га. До складу даного пРЛП входять значні площі агроценозів на яких понад 40 років використовуються екологічно чисті технології землеробства (органічне землеробство), тобто, на даній території протягом вище зазначеного періоду, не вносилися пестициди та отрутохімікати, а використовувалися сидеральні культури, як екологічний замітник хімічних сполук (Байрак, 2012). Ці території є єдиними в Україні котрі містять агроландшафти, що є надзвичайно важливим для перебування перепела. На площах агроландшафтів перепел не зазнає впливу небезпечних пестицидів та інших хімічних сполук, відповідно щільність птахів тут є вищою та стабільнішою, ніж на інших сільськогосподарських угіддях поза межами пРЛП.

Площа охоронних територій даної зони сягає понад 360168 га. Біотопи гніздування та перебування перепела на території даної зони є незмінними в порівнянні з попередніми зонами. Так, птахи найчастіше обирають площі зі степовою рослинністю, сезонно зволожені, заплавні, а також ділянки остепенених лук.

В Зоні степу зосереджена найбільша кількість об'єктів ПЗФ України де гніздиться та перебуває під охороною перепел порівняно з іншими фізико-географічними зонами. В даній зоні розміщено: природних заповідників – 6, біосферних заповідників – 3, національних природних парків – 4, ландшафтних заказників – 15, загальнозоологічних заказників – 1, орнітологічних заказників – 2, ботанічних заказників – 3, лісових заказників – 1, комплексних пам'яток природи та пам'яток природи – 2 (табл. 5).

Сумарна площа ПЗФ територій зони степу, де перебуває перепел, складає 417164 га, і є найбільшою по Україні. Ці території птахи використовують для гніздування та добових міграцій. Узбережжя морів використовують як території для передміграційних скупчень весною та восени. Біотопи перепел обирає в даній зоні аналогічні попереднім зонам, проте тут з'являються ділянки цілинних степів, різнотравно-типчаківих степів, більші площі остепенених луків і в меншій мірі зволожених та заплавних.

Таблиця 5

Природоохоронні території в зоні степу

№ п/п	Область	Категорія ПЗФ	Назви територій ПЗФ	Площа об'єкту ПЗФ (га)	Наявність біотопів
1	АР Крим	Ботанічний заказник	Арабатський	600	степова рослинність
2	Дніпропетровська	Природні заповідники	Дніпровсько-Орільський	3366	вологі та остепнені луки, піщані степи
3			Ландшафтні заказники	Балка північна червона	28
4		Богданівський		1387	степова рослинність
5		Кільченський		100	заплавні луки
6		Комарівщина		288	ділянки непорушеного степу та остепнених лук
7		Мар'їн гай		2803	зволожені луки
8		Петропавлівські лимани		4193	зволожені луки
9		Приорільський		8377	степова рослинність
10		Орнітологічні заказники		Волошанська дача	648
11		Дніпропетровська	Пам'ятки природи	Урочище Лілея	30
12	Донецька	Природні заповідники	Український степовий	3335,68	степова рослинність
13		Національні природні парки	Святі гори	11878	лучна рослинність
14		Ландшафтні заказники	Білосарайська коса	616	степова, лучна рослинність
15			Велико-анадольський	2543	цілинний степ
16	Запорізька	Природні заповідники	Український степовий (Запорізьке відділення)	100	степова рослинність
17		Національні природні парки	Великий луг	16756	степова рослинність
18		Ландшафтні заказники	Заплава річки Берда	1416,9	степова, лучна рослинність
19		Коса Федотова	1910	степова, лучна рослинність	
20	Кіровоградська	Ландшафтні заказники	Монастирище	15,3	різнотравно-типчакові степи
21		Загально-зоологічні	Полозкова балка	27	степова рослинність
22		Комплексні пам'ятки природи	Виток річки Інгулець	7,1	зволожені луки
23	Луганська	Природні заповідники	Луганський	5403,02	степова, лучна рослинність
24		Ботанічні заказники	Юницький	1065	цілинний степ
25	Миколаївська	Біосферні заповідники	Чорноморський	90634,8	степова рослинність
26		Природні заповідники	Єланецький степ	1675,7	цілинний степ
27			Бузький гард	6138,13	степова, лучна рослинність
28		Біосферні заповідники	Дунайський	50252,9	зволожені луки
29	Одеська	Національні природні парки	Нижньодністровський	21311,1	степова, лучна рослинність
30		Орнітологічні заказники	Коса стрілка	394	зволожені луки
31	Херсонська	Біосферні заповідники	Асканія-Нова	33307,6	справжні степи, остепнені луки
32			Чорноморський	90634,8	степова, лучна рослинність
33		Національні природні парки	Азово-Сиваський	52154	остепнені луки
34		Ландшафтні заказники	Олександрівський	996	степова рослинність
35			Саш	500	степова рослинність
36			Станіславський	659	цілинні степи
37			Лісові заказники	Березові колки	1312
38		Ботанічні заказники	Джарилгацький	300	лучна рослинність

Висновки. Таким чином на території чотирьох фізико-географічних зон та двох гірських ландшафтних країни перепел перебуває під охороною на території 87 установ загальнодержавного та місцевого значення ПЗФ України: природні заповідники – 12, біосферні заповідники – 4, національні природні парки – 13, ландшафтні заказники – 36, загальнозоологічні заказники – 5, орнітологічні заказники – 3, ботанічні заказники – 8, регіональні ландшафтні парки та проєктовані регіональні ландшафтні парки – 3, лісові заказники – 1, комплексні пам'ятки природи та пам'ятки природи – 2. Загальна площа охоронних територій де перебуває пере-

пел складає 942896 га. Незважаючи на велику кількість установ ПЗФ на території яких перепел має охоронний статус, від загальної кількості територій вони становлять лише 0,9 %, що незначним для території України. Тому в майбутньому варто зосередити увагу на створенні орнітологічних заказників по охороні та збереженню популяції перепела на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байрак О. М. Роль проєктованого регіонального ландшафтного парку "Лісостеповий чорноземний" у структурі природно-заповідного фонду та регіональній екомережі Полтавщини / О. М. Байрак // Світ довкілля. – 2012. – № 21. – С. 27–30.

2. Боголюбов А. С. Методы учетов численности птиц: маршрутные учеты: [методическое пособие для педагогов дополнительного образования и учителей] / А. С. Боголюбов. – М.: Экосистема, 1996. – 17 с.

3. Гузий А. И. Методы учетов птиц в лесах / А. И. Гузий // Обліки птахів: підходи, методики, результати: матеріали школи по уніфікації методів обліку птахів у заповідниках України, смт. Івано-Франкове, 26–28 квітня 1995 р. – Львів-Київ, 1997. – С. 18–48.

4. Гулай В. І. Сутінкові та нічні обліки бекасів, деркачів та перепілок / В. І. Гулай, О. В. Гулай // Обліки птахів: підходи, методики, результати: матеріали школи по уніфікації методів обліку птахів у заповідниках України, смт. Івано-Франкове, 26-28 квітня 1995 р. – Львів-Київ, 1997. – С. 78.

5. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення. – К. : ТОВ "Центр екологічної освіти та інформації", 2009. – 332 с.

6. Яненко В. О. Природоохоронний статус перепела (*COTURNIX CO-TURNIX L.*) як мисливського виду, та причини зниження його чисельності на Україні / В. О. Яненко, В. В. Серебряков // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. – Біологічні науки. – 2009. – Вип. 24, №4 (1). – С. 288–290.

7. Mikityuk O. IBA territories of Ukraine important for conservation of biodiversity. Soft ART, Kiev, 324p., 1999. (In Ukraine).

Надійшла до редколегії 11.11.13

Яненко В. А., Горобець Л. В., ННЦ "Институт биологии"

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев

Кратюк А. Л., Житомирский национальный агроэкологический университет, г. Житомир

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОХРАНЫ ПОПУЛЯЦИЙ ПЕРЕПЕЛОВ (*COTURNIX CO-TURNIX L.*) В ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО СЕТИ УКРАИНЫ

*Впервые проведен анализ современного состояния охраны перепела (*Coturnix coturnix L.*) на территориях природно-заповедного сети Украины. Данные территории являются основным местом где запрещена охота на этот вид. Общая площадь охраняемых территорий где находится перепел составляет 942896 га. Несмотря на большое количество учреждений ПЗФ на территории которых перепел имеет охраняющий статус, от общего количества территорий составляют всего 0,9 %, что является весьма незначительным территории Украины.*

Ключевые слова: перепел, популяции, охрана, природно-заповедная сеть.

Yanenko V. O., Gorobets L. V., NSC "Institute of biology" Taras Shevchenko national University of Kiev,

Kratyuk O. L., Zhytomyr national agroecological University, Zhytomyr

THE CURRENT STATE OF CONSERVANCY OF THE QUAIL (*COTURNIX CO-TURNIX L.*) POPULATIONS IN THE NATURAL RESERVED SYSTEM IN UKRAINE

*In the article the analysis of the current state of conservancy of the quail (*Coturnix coturnix L.*) populations in the natural reserved system in Ukraine was conducted for the first time. These territories are the basic locality where hunting of the quail is prohibited. The total area of protective territories, where the quail populations are located, is 942 896 hectares. In spite of large quantity of the natural reserved institutions, in which the quail has a protective status, these territories is just 0,9 % of the total Ukrainian area and it is small number for this country.*

Key words: the quail, populations, conservancy, the natural reserved system.